

Т. П. Задкостарший викладач кафедри східних мов
навчально-наукового центру мовної підготовки
Національної академії Служби безпеки України

ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ КОМПЕНСАТОРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ФІЛОЛОГІВ, ЩО ВИВЧАЮТЬ АРАБСЬКУ МОВУ

Статтю присвячено пошуку ефективних засобів формування компенсаторної компетентності у студентів філологів, що вивчають арабську мову. Зазначено, що складником комунікативної компетентності є компенсаторна, яка полягає в здатності та готовності студента долати неминучі труднощі в мовленнєвих процесах, використовуючи всі можливі допоміжні засоби та прийоми. Зазначено, що через проблему браку знань на різних етапах вивчення арабської мови, тобто мовних, мовленнєвих чи соціокультурних засобів, виникають труднощі з розумінням тексту, мовленням тощо. Тому на практичних заняттях з іноземної мови в центрі уваги викладача має бути мовний, мовленнєвий, міжкультурний та навчальний складники компенсаторної компетентності, щоб активізувати у студентів розумові механізми та процеси пошуку способів заповнити брак знань. Сучасний аналіз питання компенсаторної компетентності (як складника комунікативної компетентності) показав, що володіння компенсаторною компетентністю дає студентам-філологам, які вивчають іноземну (арабську) мову, можливість компетентно вирішувати комунікативні завдання, користуватися лінгвістичною та контекстуальною здогадкою; використовувати в процесі спілкування перефразування, описовий метод та синоніми; вибирати правильне значення у словниковій статті; спрощувати мовлення, спираючись на відому лексику та структуру побудову мовлення, ігнорувати несуттєві лексичні та смислові труднощі, прогнозувати зміст тексту за заголовком, не зациклюватись на незнайомому.

У результаті дослідження виявлено, що для студентів, які вивчають арабську мову, особливо важливим є формування та розвиток навичок використання мовної здогадки як складника компенсаторної компетентності. Визначено та запропоновано ефективні вправи для формування компенсаторної компетентності та мовної здогадки у студентів-філологів, що вивчають арабську мову. Описано важливість формування у студентів компенсаторної компетентності з точки зору подальшого розвитку вмінь та навичок виходити зі складних ситуацій в умовах браку мовних засобів.

Ключові слова: компенсаторна компетентність, мовна здогадка, семантизація незнайомої лексики, формування навичок, іншомовна комунікативна компетентність.

Постановка проблеми. Основною метою навчання іноземної мови є формування комунікативної компетентності. Професійна іншомовна комунікативна компетентність – здатність ефективно здійснювати спілкування іноземною мовою в професійній сфері, правильно використовуючи систему мовних і мовленнєвих норм, вибираючи комунікативне поведіння, адекватне автентичній ситуації спілкування [9, с. 35]. Це поняття багатокомпонентне і вміщує такі складники, як лінгвістичний, мовленнєвий, навчальний, соціокультурний, психолінгвістичний, стратегічний і компенсаторний [9, с. 36]. Так, компенсаторна компетентність – це здатність і готовність студента долати неминучі труднощі в мовленнєвих процесах, використовуючи всі можливі допоміжні засоби та прийоми, мобілізуючи всі ресурси досвіду для досягнення розуміння письмового та усного мовлення. Формуючи та розвиваючи ці навички у студентів, викладач допомагає їм навчитись самостійно знаходити вихід зі складних комунікативних ситуацій.

Як показує практика, всі студенти на тому чи іншому етапі вивчення арабської мови зіштовху-

ються з проблемою браку знань, тобто мовних, мовленнєвих чи соціокультурних засобів для розуміння тексту, мовлення для повноцінного спілкування. Така ситуація виникає тоді, коли, наприклад, у реченні зустрічається незнайома лексична одиниця, поняття чи термін, особливо за відсутності можливості скористатися словником. Таким чином, процес сприйняття тексту гальмується, а іноді й зупиняється. Здобувач освіти зациклюється на незнайомому елементі і не може продовжувати читання, виконання перекладу або не чує продовження повідомлення у разі сприйняття інформації на слух чи аудіювання. В умовах дефіциту мовних та мовленнєвих засобів вийти зі складної комунікативної ситуації студентів допоможе володіння навичками компенсаторної компетентності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Першим термін «компетентність» увів у науковий обіг американський лінгвіст Н. Хомський, що пояснює його як здатність, необхідну для виконання певної, переважно мовленнєвої, діяльності рідною мовою. І. Бім у структурі комунікативної компетентності виокремлює такі компоненти: лінгвістич-

ний, тематичний, компенсаторний. Є. Гром виділяє в складі комунікативної компетентності мовний, мовленнєвий, соціокультурний, компенсаторний, навчальний компоненти [4]. Ю. Шепель визначає лінгвістичну компетенцію, мовленнєву, навчальну, соціокультурну, психолінгвістичну, компенсаторну та стратегічну (як структурні елементи комунікативної компетенції) [9, с. 36]. Останні роки характеризуються зростанням інтересу до формування компенсаторної компетентності у навчанні іноземних мов. Окремі аспекти цієї проблеми описані у працях вітчизняних і зарубіжних науковців, зокрема Є. Азімова, Л. Карєва, М. Коренєвої, А. Тихонової, І. Задорожної, Д. Терещук, С. Данилюк та інших. Проте питання формування компенсаторної компетентності у студентів, що вивчають арабську мову, залишається дослідженим мало.

Мета статті – здійснити дослідження засобів формування компенсаторної компетентності у студентів філологів, що вивчають арабську мову.

Завдання – дослідити питання компенсаторної компетентності, дати визначення поняттю «мовна здогадка», проаналізувати значення формування мовної здогадки в процесі вивчення іноземної мови, визначити ефективні вправи для формування компенсаторної компетентності у студентів філологів, що вивчають арабську мову.

Виклад основного матеріалу. Як уже було зазначено, компенсаторна компетентність – це здатність і готовність студента долати неминучі труднощі в мовленнєвих процесах, використовуючи всі можливі допоміжні засоби та прийоми, мобілізуючи всі ресурси досвіду для досягнення розуміння письмового та усного мовлення. Компенсаторні вміння передбачають використання життєвого досвіду, лінгвістичних та нелінгвістичних знань, певних іншомовних вербальних або невербальних засобів для компенсації браку знань іноземної мови. Володіння компенсаторною компетентністю дає студентам, які вивчають іноземну мову можливість:

- компетентно вирішувати комунікативні завдання;
- користуватися лінгвістичною та контекстуальною здогадкою;
- використовувати в процесі спілкування перефразування, описовий метод та синоніми;
- вибирати правильне значення у словниковій статті;
- спрощувати мовлення, спираючись на відому лексику та структуру побудови мовлення;
- ігнорувати несуттєві лексичні та смислові труднощі;
- звертатися до співрозмовника з проханням повторити чи уточнити думку;
- прогнозувати зміст тексту за заголовком;
- не зациклюватись на незнайомому.

Для формування цих навичок на практичних заняттях з іноземної мови в центрі уваги викладача

має бути мовний, мовленнєвий, міжкультурний та навчальний складники компенсаторної компетентності. Необхідно створювати такі мовленнєві ситуації, за яких найбільш ефективно буде активізовано розумові механізми та процес пошуку способу заповнити брак знань. Важливо пояснювати як діяти студентові, якщо він не знає значення слова; що робити, якщо не зрозумів зміст прочитаного чи прослуханого повідомлення, абзацу, речення; як адекватно діяти в певній ситуації на стику двох культур; які навчальні дії виконати, щоб вийти зі складної комунікативної ситуації. Крім того, доцільно внести вправи на формування компенсаторної компетентності в перебіг практичних занять з іноземної мови.

Важливим складником компенсаторної компетентності є вміння використовувати мовну здогадку в процесі семантизації незнайомої лексики. Мовна здогадка – це здатність розкрити значення незнайомого слова чи словосполучення через контекст; вона базується на використанні знань у сфері словотвору, вмінні зрозуміти вже відомі багатозначні слова в нових значеннях, на знанні інтернаціональних слів рідної та іноземної мови [1, с. 361].

Особливо вагомим є формування та розвиток цієї навички у студентів, що вивчають арабську мову, адже порівняно з європейськими мовами арабська створює більше проблем в плані використання мовної здогадки. Через відсутність графічного зображення голосних звуків у текстах один і той же набір літер може мати декілька варіантів читання, бути іменником, дієсловом активного чи пасивного стану, іншою частиною мови, визначається читачем за контекстом. Тому студент змушений постійно використовувати мовну здогадку в процесі читання та перекладу. Говорячи про мовну здогадку, маємо на увазі обґрунтовану здогадку, а не просто вгадування, тобто йдеться про обґрунтоване усвідомлене використання об'єктивних даних для визначення значення слова. Здогадка необхідна також для того, аби зрозуміти загальний зміст прочитаного без використання словника.

Використання мовної здогадки можливе на основі контексту та словотвору. Якщо в реченні відомі слова, окрім одного чи двох, то про значення можна здогадатись за допомогою попередніх чи наступних слів. Це відбувається так, що, виходячи з контексту, виникає уявлення про значення нової лексичної одиниці, але коли воно зустрічається кілька разів, то його значення стає більш зрозумілим. Для того, аби зрозуміти значення незнайомих елементів за допомогою мовної здогадки, студент має використовувати всі знайомі елементи, які є в тексті: зміст, абзац, речення чи слово [8, с. 50]. Що стосується словотвору, то значення незнайомого слова можна зрозуміти за словотвірними моделями через асоціацію з іншими словами, що мають той же корінь.

Основу мовної здогадки під час вивчення арабської мови складає розуміння системи словотвору та знання словотвірних моделей. Якщо студент знає значення слова, що утворене від того ж кореня, що і незнайомиє, то це допоможе зрозуміти його значення. Наприклад:

فتشكل بمرور الزمن مزارات سياحية يقصدها الآلاف، لا سيما في شهر الخريف

– дайте назву абзацу:

(اهتمام رسمي)

ويلمس الزائر لإسطنبول اهتمام المواطنين بالقطط بمجرد المرور في شوارعها التي تخصص فيها أماكن للخبز وطعام القطط والمياه، إضافة إلى أماكن خاصة بلبؤاء القطط الضالة منها المقاهي والمحال التجارية وحتى المساجد وأمام المنازل في معظم الأحياء.

ولا يقتصر الاهتمام بالقطط وبقية أنواع الحيوانات على المستوى الشعبي فحسب، ولكن هناك دورا بارزا للسلطات التركية ممثلة في بلديات المدن التي لم تتردد في توفير البيئة المناسبة للقطط ورعايتها، من خلال إنشاء حديقة مرسين كأول حديقة خاصة بالقطط، فيها كل ما يلزمها من بيوت صغيرة لنوم القطط بطمأنينة وطعام وأوعية ماء.

كما عملت البلدية على تثبيت كاميرات أمان حول الحديقة، لمنع أي هجمات من الكلاب أو تهديدات أخرى، وأحاطتها بسياج معدني لمنع دخول أي إنسان أو حيوان غير القطط التي صممت لها مداخل صغيرة خاصة بها.

[10]

– поєднайте назву з абзацом:

الحمام الساخن

إذا كنت ترغب في الاسترخاء داخل حوض مليء بالماء الفاتر للحصول على نوم هادئ، فإن المثير للدهشة أن الحمام الساخن قد يجعل من الصعب عليك أن تنام بسهولة، لأن جسمك يحتاج لدرجة حرارة معينة كي يخلد إلى النوم بسهولة، لذلك احرص على أخذ حمام ساخن قبل وقت كافٍ من الخلود إلى النوم، بحسب مدير برنامج سلوكيات النوم بجامعة ميشيغان الأميركية الدكتور جي تود أرنيد.

توقف عن الكافيين

شرب القهوة أو الشاي من الأمور التي يفعلها الأشخاص في المساء، وينصح الأستاذ في جامعة بوسطن الأميركية الدكتور جوان بليك، الأشخاص بالتوقف عن تناول المشروبات التي تحتوي على الكافيين بما فيها المشروبات الغازية والقهوة والشاي بعد الساعة الثانية مساءً، لأن مفعول الكافيين يمتد لساعات ويؤثر على نوعية النوم، وبالتالي لا بد أن نتوقف عن تناوله قبل فترة كافية من النوم كي يزول أثره.

[11]

– визначте можливий зміст статті за її назвою:

"أسرار النوم"، "البنيت لأمها"، "صراع اللغات بالمغرب العربي"، "العربية لغة أجنبية في بلاد العرب"، "تركيا بين تصريحات بومبيو وبولتون.. ترحيب وتنديد"، "النقاب لباس داعش"، "لا أهلا ولا سهلا" بمحمد بن سلمان

– визначте значення слова за допомогою значення його кореня та словотвірної моделі:

مزارات سياحية – (زار – відвідувати) – туристичні місця – (توجيهات – (وَجَّهَ – направляти, адресувати) – директива

– порівняйте використання виділеного слова в різному контекстуальному оточенні. Визначте значення слова:

ارتفاع فاتورة الغذاء للدول الفقيرة يمثل تطورا يبعث على القلق بشكل كبير.

ارتفاع كبير بأعداد المستثمرين الأجانب الراغبين بالحصول على الجنسية التركية.

وقال الدكتور الحتو إن ارتفاع ضغط الدم غير المتحكم فيه قد يضاعف احتمالية إصابة المريض الذي

يعاني من الصداع بالسكتة الدماغية أو الجلطة القلبية بعشرة أضعاف.

– визначте значення невідомого слова в реченні за допомогою зв'язку дієслова з іменником та контексту:

يمر معظم الأطفال في مرحلة حيث يتناولون أنواعاً وخيارات محدودة من الأطعمة.
وتختلف الأزياء التقليدية، التي ترتديها المرأة بين دولة وأخرى، في أسمائها وخاماتها وألوانها.

– визначте значення слова в реченні, спираючись на «прямі індикатори значення»:

هناك الكثير من التطبيقات على معظم الهواتف مثل فيسبوك و ماسنجر و انستاجرام و سناب شات و يوتوب، و لكن هناك أيضاً تطبيقات أخرى يتم إنتاجها كل يوم لجعل عالمنا أكثر فعالية و أماناً أو متعة.

– визначте значення слова за допомогою синонімів, що стоять поряд:

رحل الشتاء ببرده القارس، و أمطاره الغزيرة، و رعوده القاصفة. و أقبل الربيع بجماله و أناقته.

Для формування та розвитку навичок, за допомогою яких студент зможе використовувати в процесі спілкування перефразування, описовий метод та синоніми, на практичних заняттях можна використовувати такі завдання та вправи:

– доберіть синонім та антоніми до слова:

مصاب = مريض ≠ سليم عصري = حديث ≠ قديم ناجح = فالح ≠ فاشل

– прочитайте речення та підберіть до виділеного слова одне з наведених нижче тлумачень:

أمر قاض في واشنطن الجمعة البيت الأبيض بإعادة العمل ببطاقة اعتماد صحافي في شبكة “سي أن أن” معتمد لديه، بعد ان منع من دخول المقر الرئاسي الأميركي إثر جدال حاد مع دونالد ترامب خلال مؤتمر صحفي.

– مناقشة على سبيل المخصصة

– إتيان بقصد الالتقاء

– дайте визначення слову:

الحضرة – هي نظام اجتماعي يعين الإنسان على الزيادة من إنتاجه الثقافي.

الوطن – عبارة عن المكان الذي يرتبط به الشعب ارتباطاً تاريخياً طويلاً.

– відгадайте слово за його тлумаченням:

إناء صغير يستخدم للشرب، وعادة ما تكون المشروبات ساخنة مثل القهوة أو الشاي. (فنجان)
فضاء مختلف التضاريس من جبال وسهول أو منخفضات. وتتضمن الأشجار أساساً والشجيرات والأعشاب، والطحالب والفطريات وأنواعاً حيوانية. (الغابة)

– перефразуйте словосполучення:

بأي حال = بأي شكلٍ، لا يزال الجدل قائماً = لا يزال الخلاف يتردد على المكان = يأتي مستمراً، لزيارة.

– перефразуйте речення кількома способами:

عيد الأضحى وهو أهم عيد عند المسلمين.

عيد الأضحى هو عيد مهم جداً.

يلعب عيد الأضحى دوراً هاماً في حياة العرب.

– заповніть пропуски, відновлюючи так речення:

يُعدّ _____ (دور) الأمومة أهمّ الأدوار في حياة المرأة ودوراً _____ (أساسياً) في قيام المجتمع و _____ (الحضارات) والأمم، فدونه لا يُمكن أن يكون لدينا _____ (علماء) وعُظماء يمنحون الحياة التغيير ويُساهمون في _____ (تغيير) الواقع تغييراً جذرياً بما يفيد الإنسانية كلها. يشمل _____ (دور) الأمومة الكثير من الأدوار الفرعية داخل مفهومه.

– розташуйте слова в реченні в правильному порядку, звертаючи увагу на побудову речення та граматичні показники:

التي الإنسان الحقوق يتمتع كل هي بها حقوق من مجموعة يجب فرد أن

(حقوق الإنسان هي مجموعة من الحقوق التي يجب أن يتمتع بها كل فرد)

– виберіть необхідне значення слова зі словникової статті:

(подарунок; користь; вигода; перевага)

ليست ثياباً كثيراً و لكن دون جدوى فالجو بارد.

Висновки і пропозиції. Отже, під час формування компенсаторної компетентності студент учиться шукати нові рішення складних комунікативних задач, пристосовуватися, змінювати свою комунікативну поведінку залежно від ситуації. Під формуванням у студентів компенсаторної компетентності розуміється подальший розвиток умінь та навичок виходити зі складних ситуацій в умовах браку мовних засобів, тому воно є важливим під час навчання іноземної мови.

Важливим складником компенсаторної компетентності є вміння використовувати мовну здогадку в процесі семантизації незнайомої лексики. Використання мовної здогадки можливе на основі контексту та на основі словотвору. Основу мовної здогадки під час вивчення арабської мови складає розуміння системи словотвору та знання словотвірних моделей. За допомогою мовної здогадки у студентів формується відчуття мови, яке потрібно закладати та розвивати на кожному етапі роботи з новою лексикою, починаючи від презентації нового лексичного матеріалу та семантизації і закінчуючи відпрацюванням використання нової лексики. Оскільки мовна здогадка є прийомом самостійної семантизації незнайомої лексики та засобом збагачення потенційного словника, формування цієї навички має бути невід'ємною частиною навчання іноземної мови. Штучне створення проблемних комунікативних ситуацій допомагає досягти розвитку розумової активності студентів на практичних заняттях з іноземної мови, а також формування компенсаторної компетентності.

Список використаної літератури:

1. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). Москва: Издательство ИКАР, 2009. 448 с.
2. Бим И.Л. Некоторые особенности обучения немецкому языку как второму иностранному на базе английского. *Иностр. языки в школе*. 1997. № 2. С. 3–5.
3. Баранов Х.К. Арабско-русский словарь: Ок. 42000 слов. Москва: Валерий Костин, 2005. 944 с.
4. Гром Е.Н. Содержание и формы контроля уровня сформированности иноязычной коммуникативной компетенции у учащихся 10–11 классов школ с углубленным изучением иностранного языка: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Москва, 1999. 34 с.
5. Дудова А.Г. Развитие компенсаторной компетенции через языковую догадку как неотъемлемый аспект обучения английскому языку. «*Научное сообщество студентов. Междисциплинарные исследования*»: Электронный сборник статей по материалам XLVIII студенческой международной научно-практической конференции. Новосибирск: Изд. АНС «СибАК». 2018. № 13(48). URL: [http://www.sibac.info/archive/science/13\(48\).pdf](http://www.sibac.info/archive/science/13(48).pdf)
6. Коренева М.Р. Методика формирования компенсаторных умений говорения у студентов языкового вуза (П курс, французский язык): автореф. дис. ... канд. пед. наук. Улан-Удэ, 2003. 21 с.
7. Николаева С.Ю. Цілі навчання іноземних мов в аспекті компетентнісного підходу. *Іноземні мови*. 2010. № 2. С. 11–17.
8. Тюрева Л.С. Актуальные проблемы методики преподавания арабского языка. Москва: Издательство ВКН, 2015. 80 с.
9. Шепель Ю.О. Вотинцева М.Л. Компоненти професійної іншомовної комунікативної компетенції перекладача. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія*: зб. наук. пр.: Іншомовний дискурс: складники, проблеми та навчання: наукова монографія / за заг. ред Панченко О.І. Шепеля Ю.О. Дніпропетровськ: Акцент ПП, 2016. Т. 9. С. 35–40.
10. اهتمام الأثر الك برعاية القطر.. أكبر من مجرد الألفة والتسلية. URL: <https://www.aljazeera.net/news>
11. سبع نصائح لنوم هادئ عميق. URL: <https://www.aljazeera.net/news>

Zadko T. Means of forming the compensatory competence for Arabic language students philologists

The article is devoted to the search for effective means of forming the compensatory competence for Arabic language students philologists. It is noted that the component of communicative competence is the compensatory competence, which consists in the ability and readiness of the student to overcome the inevitable difficulties in speech processes, using all possible aids and techniques. It is remarked that due to the problem of lack of knowledge such as linguistic, linguistic or socio-cultural means at different stages of studying Arabic there are difficulties with the understanding of the text, speaking, etc. Therefore, in practical classes in a foreign language, the teacher should focus on the linguistic, intercultural and educational components of compensatory competence in order to stimulate students' mental mechanisms and processes for finding ways to fill the lack of knowledge. The recent analysis of the issue of compensatory competence as an integral component of communicative competence has shown that the possession of compensatory competence gives students philologists who study a foreign language (Arabic) the ability to competently solve communicative tasks; to

use linguistic and contextual guess; to use in the process of communication paraphrase, descriptive method and synonyms; to choose the correct meaning of the word in the dictionary article; to simplify speech, based on a well-known vocabulary and the structure of speech development; to ignore the insignificant lexical and semantic difficulties; to predict the content of the text by title; not to focus on unknown.

The research found that for students studying the Arabic language the formation and development of skills for using linguistic guessing is especially important. It is suggested effective exercises for the formation of compensatory competence and linguistic guessing for Arabic language students philologists. The article describes the importance of the formation of students compensatory competence in terms of further development and skills to find the way out of difficult situations in the lack of linguistic resources.

Key words: *linguistic guessing, compensatory competence, semantisation of unknown foreign words, skills formation, foreign language communicative competence.*